
УДК 81'272:004.(051)

Марія Бойчук (м. Київ)

ПОЛЛЕКСЕМНІ НЕОЛОГІЗМИ У ЗАГОЛОВКАХ ПЕРІОДИЧНИХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ

У статті охарактеризовано аналітичні конструкції як засоби номінації, простежено комплекс ознак аналітичних номем, з'ясовано їх структурні особливості, виявлено продуктивні твірні моделі полілексемних неологізмів.

Ключові слова: *полілексемні неологізми, заголовок, словосполучення, аналітична номема, твірна модель.*

Динамічність мови визначається перманентними змінами й різноманітними трансформаціями, якими позначена об'єктивна дійсність, де відбувається життєдіяльність індивіда і соціуму — творців і носіїв кожної природної мови. Така ситуація неодмінно і завжди приводить до появи нових об'єктів для називання. Оскільки мова являє собою динамічну систему, то здатність розвиватися для неї — це природний спосіб соціального існування. Лінгвосистема змінюється, реагуючи на всі ті зрушення, що відбуваються у суспільстві та мовній свідомості. Стосовно лексики, то еволюційні процеси в ній є особливо інтенсивними [9: 3]. Тобто найбільш чутливим до різноманітних змін у реальній дійсності виступає лексико-семантичний рівень мови, конститутивними одиницями якого є слова — одиниці виразної номінативної природи.

Специфіка неологічних номінативних засобів, використовуваних у заголовках періодичних інтернет-видань, детермінована функціями заголовка. Для того щоб привернути увагу читача яскравим образом, автор часто вдається до залучення до тексту нових оригінальних понять, створюваних його уявою, і прагне якомога точно відобразити їх мовними засобами.

Функціональна специфіка заголовків (інтрига, яскрава, експресивна репрезентація змісту) зумовлює факт використання у їх складі

новотворів найрізноманітнішої структурно-семантичної природи. Здебільшого це лексичні неологізми. До категорії неологізмів ми зараховуємо всі номінативні засоби, що виконують одну з двох функцій: номінація нового поняття чи реалії і переназивання наявного поняття чи реалії.

З погляду форми неологічні номінативні засоби, вживані в заголовках періодичних інтернет-видань, можна поділити на два структурні типи: монолексемні й полілексемні. До першого типу відносимо одиниці, що мають особливості слова і насамперед характеризуються цільно-оформленістю. До другого типу – конструкції, що мають у своєму складі кілька слів. До неологізмів цього типу належать нові номінативні засоби, план вираження яких формується кількома лексемами або структурними компонентами, що дорівнюють слову, і мають нарізно оформлений характер. Сюди входять аналітичні номемі (*дали – АН*) (словосполучення-неологізми), фразеологічні трансформації і парафрази.

Постійна номінативна “діяльність” мови природно спричиняє поповнення її лексику, появу значної кількості складних номінацій різного типу, ґрунтовний лінгвістичний опис яких знаходимо у працях С. Єрмоленко, Є. Карпіловської, К. Ленець, А. Нелюби, В. Русанівського, Н. Сологуб, О. Стишова, Л. Струганець та багатьох інших.

Окремі різновиди таких лінгвоодиниць були об’єктом досліджень Н. Клименко, Н. Валгіної, Л. Кудрявцевої, О. Сенько, В. Костомарова та ін.

Різноаспектне вивчення аналітичних номем, що функціонують у мові ЗМІ, здійснювали Д. Бондаревський, С. Ізюмська, М. Костроміна. Зокрема О. Маринова досліджувала аналітичні прикметники у вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці; Л. Кім розглядає структурно-семантичний та функціонально-ономасіологічний аспект номінативних одиниць із незмінюваним компонентом; Д. Бондаревський вивчає питання граматичного статусу аналітичних одиниць; М. Костроміна охарактеризувала біноніми у сучасній російській мові; О. Туркевич проаналізувала аналітичні конструкції як результат термінологічної номінації.

Отже, вивченню аналітичних номем приділено значну увагу. Однак постає потреба характеристики словосполучень-неологізмів, що функціонують у структурі заголовка електронних ЗМІ. Цим визначається актуальність дослідження.

Мета статті – охарактеризувати АН у заголовках періодичних інтернет-видань, з’ясувати характер оформлення, виділити структурні моделі, виявити продуктивні твірні моделі. Об’єктом дослідження обрано АН у заголовках періодичних інтернет-видань.

Сучасна українська мова, як зазначає І. Вихованець, – це синтетична мова з елементами аналітизму. Вона характеризується постійним утворенням одиниць аналітичного типу, адже сполучення слів виступають “найпрозорішим способом вираження додаткових (морфологічних, синтаксичних, словотвірних) значень” [2: 23].

Аналітичні номемі являють собою розчленовані прямі назви єдиного поняття. Для них характерний маркер зв’язаності компонентів і

відтворюваності у комунікативній практиці [10: 133]. Цим вони відрізняються від словосполучень — одиниць аналогічної структури, але іншої семантико-номінативної природи.

Н. Валгіна вважає, що словосполучення в готовому вигляді як одиниця найменування у мові не існує, тому й не наділене відтворюваністю. Конкретне лексичне наповнення цієї одиниці завжди прив'язане до речення [1: 26]. Однак Ю. Маслов констатує, що поряд зі словом словосполучення (інколи — навіть дуже довге) функціонує як мовна форма, за допомогою якої відбувається вираження і закріплення наукового чи побутового поняття [7].

О. Мельничук вважав, що словосполучення, як і окремі слова, виступають, насамперед, “носіями певного змісту і виконують у мові певну знакову, чи номінативну, функцію” [8: 37]. На думку А. Загнітка, словосполучення позначає “розширений факт дійсності” [3: 50]. Виходячи з цього, можна припускати, що словосполучення як одиниця знакової природи є носієм певного змісту, що дає змогу виражати і закріплювати певні поняття, розширені факти дійсності.

Словосполучення, отже, одиниця номінативного плану, а тому — потенційно неологізм. Межа між словосполученням і АН визначається характером позначуваного фрагмента дійсності й проходить усередині цієї складної багатослівної структури. Прохідність цієї межі очевидна. Номіналізація синтаксичних словосполучень відбувається шляхом зсуву структурно членованих на лексеми конструктивів у бік перетворення на єдиний знак, закріплюваний за певним денотатом.

Факт лексикалізації словосполучення (тобто перетворення його на АН) підтверджує і граматичне тестування (пор.: назва журналістського руху “Стоп цензурі!”): *Дарія Чепак: «В “Стоп цензурі!” вирішили діяти старими методами, але на свою користь»* (ТК, 21.07.11) і *Скажемо **стоп цензурі!***

У першому випадку АН виконує синтаксичну функцію обставини (*вирішили діяти [де?] в “Стоп цензурі!”* (позиція детермінанта). У другому ж — наявні такі граматичні зв'язки: *скажемо [що?] **стоп*** (позиція об'єкта) і *скажемо [чому?] **цензурі!*** (позиція об'єкта).

АН може займати, у принципі, будь-яку синтаксичну позицію: ***Репортери без кордонів** вимагають створити міжнародну комісію з розслідування справи Гонгадзе* (УП, 13.09.01) (позиція об'єкта). Коли АН функціонують у заголовках (одиницях виразно номінативної природи), їхній рівень номінативності зростає.

Подібно до монолексемних утворень, неологізми аналізованого типу можуть мати як узуальний, так і оказіональний характер. Статус оказіоналізмів на синтаксичному рівні одержують нові номінативні синтаксеми, які використовуються для позначення єдиного, хоча й розчленованого поняття, виступають носіями категорії оказіональності / узуальності, інакше кажучи — репрезентують випадкову валентність, що може бути прийнята узусом і адаптована в “мовному просторі” [5: 15; 4: 29].

Суть дії механізму синтаксичної okazіональної номінації визначається тим, що для йменування (нові факти дійсності) або перейменування (відомі факти дійсності) створюється одиниця з новим планом вираження, який, позначаючи єдине, хоч і розчленоване поняття, поряд із відображенням світу актуальних об'єктивно наявних предметів і явищ, ще й ілюструє відношення між ними [6: 209].

До словосполучень-номею зараховуємо також одиниці, що являють номінативну єдність повнозначного і службового слова: *Комітет «За правду» закликає всіх визначитись* (УП, 23.04.01).

Поява АН детермінується розчленованістю денотата: *соціальні мережі* (ФП, 18.03.11), *Земельний кодекс* (УП, 02.11.01), *«кодекс москвича»* (ВЕ, 21.06.10). Багато АН мають узуальний характер і виступають як нейтральні назви: *Агрострахове бюро* — *«організація»* (УЗІ, 02.02.11), *«Нова Генерація»*, *блок Ющенко* (УП, 06.11.01), *держсекретар МВС* (УП, 14.10.01), *СОТівські закони* (УП, 02.11.06), *цифрові медіа* (ТК, 27.06.11), *електронний лист* (УП, 10.08.01). Нерідко це терміни: *гендерна політика* (УП, 14.06.07), *системний адміністратор* (УП, 03.08.05), *електронна база* (МН, 29.06.11), *давальницька сировина* (УП, 26.10.01), *малий прикордонний рух* (УП, 06.12.07), *мажоритарно-пропорційна система* (УП, 07.06.01).

Виразна ознака АН — порівняно рідкісне використання конотативних складників. Однак деякі АН усе-таки вміщують певні зображальні доважки, демонструючи певну «невалентність»: *трошки опозиціонер* (УП, 30.10.01), *рушник національної єдності* (УП, 19.12.07), *комп'ютерні злочинці* (УП, 07.05.01), *зернова ОПЕК*¹ (УП, 21.06.07), *губернатор Закарпаття* <http://www.pravda.com.ua/news/2001/06/1/2982801/> (УП, 01.06.01), *трансконтинентальні рецепти* (УП, 21.04.01), *богослужіння з сурдоперекладом* (УЗІ, 17.04.11).

Аналізовані одиниці здатні легко трансформуватися в абревіатури: *соціальна мережа* (ФП, 18.03.11) > *соцмережа* (ФП, 22.03.11; УЗІ, 03.05.11), *«Наша Україна»* (УП, 25.06.07) > *фракція «НУ»* (УП, 06.09.01).

АН може мати виразно тимчасовий (перехідний) характер: спочатку назва новому поняттю дається шляхом використання АН (*У США створили вічну ручку для письма* (ЕХО, 11.05.11), а через деякий період може бути обрана більш компактна одиниця (пор. *електронно-обчислювальна машина* (ЕОМ) > *комп'ютер*). Частина АН з'являється для позначення трансформованих понять. У свою чергу мова демонструє ізоморфізм позамовним явищам, відображаючи особливості концептуалізації своєю номінативною логікою: *«біонічний» автомобіль* (ЕХО, 12.05.11).

Засвідчено, що до складу АН можуть входити різні компоненти: а) абревіатури: *Wi-Fi набережна відкрита в Алушті* (І-Р, 05.06.11); В

¹ Організація країн — експортерів нафти (ОПЕС, The Organization of the Petroleum Exporting Countries).

парламенті створюється **фракція «НУ»?** (УП, 06.09.01), **держсекретар МВС** (УП, 14.10.01); б) цифри: **суспільна рада “Одеса-3000”** (ІБ, 07.02.06); в) загальнономовні неологізми: **нелегальний софт** (УП, 26.10.01); г) етранжизми: **донецьке дербі** (УП, 14.03.05; ССУ, 16.07.11) тощо.

Між компонентами АН наявні:

а) атрибутивні відношення: **тивна дієта** (ЛП, 22.01.11), **мовний сепаратизм** (ЛП, 24.02.11), **коаліційна угода** (УП, 09.12.08), **малий прикордонний рух** (УП, 06.12.07);

б) об’єктні відношення: **комендант Майдану-2** (ЛП, 11.01.11), **справа Ющенко** (УП, 22.04.10), **куратор Інтернету** (УП, 06.09.01).

У структурному плані АН являють собою як прості (**справа “Еліта-центру”**) (ЛП, 11.10.08), **трансконтинентальні рецепти** (УП, 21.04.01), так і складні словосполучення (**малий прикордонний рух**) (УП, 06.12.07), **кримінальна справа проти коменданта Майдану-2** (ЛП, 11.01.11).

Кількість компонентів АН може бути різною: від двох (“службове + повнозначне” // “повнозначне + повнозначне”) і сягати індексу валентності стрижневого складника: *На Тернопільщині стартував українсько-польський проект «Підтримка інституцій оточення бізнесу Тернопільської області»* (УЗІ, 31.03.11). Зрідка АН структурно можуть співвідноситися з предикативними одиницями: *Новий проект Кучми – «Президент України – дітям вбитих журналістів»* (УП, 26.09.01).

Фактичний матеріал засвідчує, що продуктивними твірними моделями (далі – ТМ), за якими формуються АН, виступають такі:

- ТМ “справа + **НС** (номінативний компонент)”: **кримінальна справа проти коменданта Майдану-2** (ЛП, 11.01.11), **справа Пукача** (ЛП, 07.12.10; ФП, 02.04.11), **справи Гонгадзе** (УП, 13.09.01), **справа Гонгадзе** (ЛП, 16.12.10), **справа “Еліта-центру”** (ЛП, 11.10.08), **справу Петросяна** (ЛП, 16.05.09), **справа Макаренка-Діденка** (УП, 26.04.11), «**справа Солтиса**» (УП, 31.08.01);

- ТМ “**RN*** + **НС**”, де **RN*** – родова назва на зразок *блок, партія, фронт, депутатське об’єднання, акція, флешмоб, тандем, група, комітет, союз* тощо, яка виконує функцію кваліфікатора: *Створено блок Юлії Тимошенко* (УП, 07.11.01), *“Блоком Тимошенко”* (УП, 28.10.01), *“Російський блок” створений у Луганську* (УП, 06.08.01), *НДП поповниться “Міжрегіональним блоком реформ”* (УП, 09.09.01), *Блок Плюща-Тігіпка розширює ряди* (УП, 07.07.01), *До блоку Ющенко готові увійти 17 партій* (УП, 01.11.01), *Блок “Кучма”, який має намір іти на парламентські вибори, очолив колишній представник експрезидента Леоніда Кучми і депутат 4 скликання Олександр Волков* (УП, 19.08.07), *Оголошено про початок створення єдиного антімафіозного фронту* (УП, 07.07.01), *Київська міліція боїться наслідків акції “Україна без Кучми”* (УП, 18.12.00), *Міліція і особи в штатському склали компанію акції “Три місяці без Правди”* (УП, 15.12.00), *Нова*

акція “Замов Кучму” (УП, 20.12.00), *У Верховній Раді створено між-фракційне депутатське об’єднання «Європейський вибір»* (ФП, 15.03.11), *У Львові затримано учасників антипрезидентського флеш-мобу «Рік у ярмі»* (С, 25.02.11), *В очікуванні сенсації від тандему Kroll – “Трудова Україна”* (УП, 23.04.01), *«Друзі Фалуцьгун» – нова група в парламенті Канади* (ВЕ, 14.12.09), *Комітет “За правду” закликає всіх визначитись* (УП, 23.04.01), *“Єдність” буде співробітничати з марчуківським Соціал-демократичним союзом* (УП, 09.11.01). Такий родовий кваліфікатор виконує функцію своєрідного неозначеного артикля. Він використовується з власною назвою, яка формується із загальноновживаних слів. У такому разі такій конструкції обов’язково потрібна кваліфікаційна назва. З часом, коли така одиниця входить до узуальної практики, потреба в ньому зменшується, адже настає впізнаваність номенів. Тоді АН такого типу може вживатися і без родової назви.

Водночас поява нової невпізнаної назви, що вживається в заголовку, створює простір інтриги, задовольнити потребу в розгадці якої дає змогу текст: *“Наш дім” – альтернатива “Нашій Україні” у Львові* (УП, 06.11.01) – *“виборчий блок”*; *“Українська правиця”*: *складні пологи* (УП, 21.01.01) – *“національно-демократичного об’єднання”*; *Форуму нацпорятунку більше немає. Через Тимошенко?* (УП, 13.07.01) – *“союзу громадян, об’єднаних єдиною антикучмістською позицією”, 14 травня запланований «День гніву»*. *А 19-го – акція протесту громадського руху «Вперед»* (Д, 13.05.11) – *“Всеукраїнська акція”*.

Трапляються випадки, коли на неологічність конструкції вказує сам заголовок, інформуючи про виникнення відповідного денотата і закріплення за ним відповідного мовного знака: *В парламенті створюється фракція “НУ”?* (УП, 06.09.01), *В Луцьку вперше відбулося Богослужіння з сурдоперекладом* (УЗІ, 17.04.11), *Створено блок Юлії Тимошенко* (УП, 07.11.01).

Отже, аналізовані неологічні утворення, структурно виступаючи одиницями полілексемної організації, активно використовуються як засоби номінації у мові сучасних ЗМІ, зокрема електронних.

Функціонуючи у заголовках, тобто одиницях виразно номінативної природи, АН характеризуються зростанням рівня номінативності. Причому як і однокомпонентні конструкції, АН можуть мати як узуальний, так і оказіональний характер, а їх структурними компонентами виступають аббревіатури, цифри, загальномовні неологізми, етранжизми, між якими існують атрибутивні та об’єктні відношення. Експліцитно чітко виражена формальна організація аналізованих АН дозволяє виявити продуктивні типи моделей, які генерують творення полілексемних номенів, наділяючи їх значущістю, зокрема й у конотативному аспекті, і цим самим збільшуючи ступінь їх функціонування як засобів еспресивізації заголовків періодичних інтернет-видань.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- УП — <http://www.pravda.com.ua/news>
С — <http://sprotiv.org>
ВЕ — <http://www.epochtimes.com.ua/>
УЗІ — <http://uzinform.com.ua/>
ЛП — <http://www.lvivpost.net>
ФП — <http://www.4post.com.ua>
Д — <http://www.day.kiev.ua/>
ТК — <http://www.telekritika.ua//>
МН — <http://www.mukachevo.net>
ЕХО — <http://exo.at.ua>
I-P — <http://rep-ua.com/>
ІБ — <http://otherside.com.ua/journal/show.php>
ССУ — <http://www.champion.com.ua>

1. *Валгина Н.С.* Синтаксис современного русского языка / Н.С. Валгина. — М.: Высшая школа, 1977. — 440 с.
2. *Вихованець І.Р.* Аналітизм / І.Р. Вихованець // Українська мова: Енциклопедія / [редкол.: О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін.]. — К.: Укр. енцикл., 2000. — С. 23.
3. *Загнітко А.П.* Теоретична граматика української мови: Синтаксис: монографія / Анатолій Панасович Загнітко. — Донецьк: Вид-во Донецького ун-ту, 2001. — 662 с.
4. *Колоїз Ж.В.* Оказіональна деривація: теоретичний та функціонально-прагматичний аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.02.01 "Українська мова" / Ж.В. Колоїз. — К., 2007. — 40 с.
5. *Колоїз Ж.В.* Поняття про оказіоналізм, його диференційні ознаки / Ж.В. Колоїз // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія "Філологія". — Вип 49. — № 745. — Харків, 2006. — С. 10-16.
6. *Колоїз Ж.В.* Українська оказіональна деривація: [монографія] / Жанна Василівна Колоїз. — К.: Акцент, 2007. — 310 с.
7. *Маслов Ю.С.* Введение в языкознание. — Режим доступу: <http://www.lekcion.narod.ru/books.html>
8. *Мельничук О.С.* Загальні питання синтаксису української мови / О.С. Мельничук // Сучасна українська літературна мова: Синтаксис. / І.Р. Вихованець, А.П. Грищенко, П.С. Дудик та ін. — К.: Наук. думка, 1972. — С. 5-50.
9. *Струганець Л.В.* Динаміка лексичних норм в українській лексикографії ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.02.01 "Українська мова" / Л.В. Струганець. — К., 2002. — 32 с.
10. *Чернова А.В.* Концепти «батько», «мати» в українській лексико-фразеологічній системі світу: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Чернова Аліна Володимирівна; ДНУ ім. О. Гончара. — Д., 2010. — 252 с.

Mariya Voichuk (Kyiv)

ANALITICAL (POLICOMPONENT LEXICAL UNITS) NEOLOGISMS
IN HEADLINES OF PERIODICAL ONLINE PUBLICATIONS

The paper describes the analytical neological constructions as the means of nomination. The complex of features of analytical neological units is being researched along with their structural peculiarities. The productive derivative (generating) models of the analytical neologisms are determined.

Key words: analytical (polilexical units) neologisms, headline, word combination, analytical nomema, derivative (generating) model.